

Geweldloos verzet als systemische interventie in een complexe, vastgelopen behandelingsituatie

Mies De Cock

De concepten van geweldloos verzet en nieuwe autoriteit kunnen beschouwd worden als bruikbare denkmodellen over menselijke relaties in het algemeen. Daar waar relaties ont-aarden in escalaties en machtsstrijd en beide partijen over-tuigd raken dat zij niets anders kunnen doen dan wat ze doen omdat de andere partij hen naar hun idee geen keuze laat, biedt dit gedachtegoed ideeën en interventies om aan de re-lationele impasse te ontsnappen. Principes en acties uit het geweldloos verzet kunnen worden aangewend als krachtige interventies binnen een ruimere systemische benadering van het cliënt-hulpverleningssysteem (Duintjer, 2012).

In dit artikel illustreer ik aan de hand van een praktijkvoor-beeld uit de jeugdhulpverlening, hoe deze ideeën en inter-venties ingepast konden worden in een complexe, vastgelo-pen behandelingsituatie. Hierbij waren meerdere partijen

en hulpverleners betrokken, waren situaties behoorlijk uit de hand gelopen en voelden hulpverleners en ouders zich compleet machteloos. Zoals ouders door de praktijk van geweldloos verzet hun positie van machteloosheid leren overwinnen, kunnen ook hulpverleners en andere betrokkenen leren om hulpeloosheid te verrijden en te blijven zoeken naar creatieve oplossingen en verandering. Zo wordt ook vermeden dat de jongere als 'hopeloos geval' wordt gezien en geen kansen meer krijgt om vaardigheden zoals onderhandelen en samenwerken te leren.

Controle en strijd om de macht en hoe dit leidt tot een impasse: een voorbeeld

Lara is enig kind. Haar vader heeft een managementfunctie in een groot bedrijf waarvoor hij veel moet reizen, haar moeder is huisvrouw. Lara is een moeilijke kleuter en vanaf tienjarige leeftijd verschijnen de eerste internaliserende en externaliserende problemen die zowel in intensiteit als in frequentie toenemen naarmate ze ouder wordt. Op veertienjarige leeftijd is bijvoorbeeld spijbelen uitgermond in een continue weigering om naar school te gaan en is ze verslaafd geraakt aan cannabis.

Lara slaapt overdag en is 's nachts heel actief, waardoor ze haar ouders uit hun slaap houdt. In de hoop meer rust te krijgen, geven de ouders haar een zolderkamer wat verder weg in het huis. Deze kamer groeit uit tot een versterkte burcht op het uiteinde van een zoldertrap. Nadat Lara haar moeder bijna van de trap duwde, durven de ouders niet meer binnen gaan. Lara neemt niet meer deel aan de gezinsmaaltijden. Wanneer ze honger heeft, komt ze eten klaarmaken in de keuken en neemt dit mee naar haar kamer. De keuken laat ze achter als een puinhoop. Lara bepaalt de gesprekken thuis. Ze snoert haar ouders regelmatig de mond en de ouders zijn gestropt met haar duidelijke en heldere boodschappen te geven om verdere, vijandige reacties te vermijden.

Conflicten met hoogoplopende emoties tussen moeder en Lara lopen een paar maal uit op dreigen met zelfmoord waarbij Lara wordt weggevoerd naar een spoeddienst van een ziekenhuis. Wanneer vader Lara probeert te verhinderen huisraad te vernielen tijdens woede-uitbarstingen, escaleert dit een paar maal in wederzijds handgemeen.

De relatie van Lara met haar ouders wordt gekenmerkt door een patroon van complementaire en symmetrische escalaties. Het gaat enerzijds om een relatiedynamiek waar een voortdurend gewech om de macht en de controle gaande is. De actie van de een roept een gelijksoortige tegenactie van de ander op (symmetrisch). Anderzijds leiden bedreigingen en eisen van het kind tot toegankelijkheid van de ouders, wat het eisend en dreigend gedrag van het kind weer doet toenemen (complementair). Hoe meer de ouders toegeven, hoe gefrustreerder en bozer ze worden. De kans dat ouders in woede zullen uitbarsten of hun toevlucht zoeken in buitengewoon strenge maatregelen wordt groter, wat de relatiedynamiek weer zal doen omslaan in een symmetrische opstelling. Symmetrische en complementaire escalaties wisselen af en versterken elkaar. Omer (2007, 2011) beschrijft hoe desastreus juist deze afwisseling van streng en toegankelijk is voor de ouder-kind relatie.

Afwisseling tussen Thuis en Uit huis

Wanneer Lara tien jaar oud is zoeken de ouders voor het eerst professionele hulp. Het is het begin van een lange reeks verschillende hulpverleners. Omwille van leerproblemen en sociale problemen op school consulteren de ouders een centrum voor leerlingbegeleiding. Die verwijzen hen door naar een dienst voor geestelijke gezondheidszorg waar Lara deelneemt aan een groeps therapie voor sociale vaardigheden. De ouders krijgen ouderbegeleiding. Naar aanleiding van depressieve stemmingen, zelfmoordgedachten, woede-uitbarstingen en automutilatie wordt Lara een paar maal opgenomen op een kinderpsychiatrische crisissunit. Ze verblijft, telkens voor een aantal maanden, op verschillende kinderpsychiatrische diensten en behandelcentra.

De opeenvolgende betrokkenheid van verschillende hulpverleners (zo-wel ambulans als residentieel) resulteert in een dynamiek waarbij Lara af-

wisselend thuis leeft bij haar ouders en dan weer uit huis geplaatst wordt. Lara is boos dat ze niet thuis kan blijven wonen. De ouders voelen zich schuldig en machteloos wanneer ze, ten einde raad, om de zovleeste thuisplaatsing van Lara vragen.

Naar aanleiding van weglloopgedrag, waarbij ze gedurende een week vermist is, komt Lara op veertienjarige leeftijd onder toezicht van een jeugdrechtser.

Gezin en hulpverlening gevangen in een 'controle systeem'

De consulente van de sociale dienst van de Jeugdrechtbank contacteert onze voorzening¹ voor de eerste maal wanneer Lara veertien jaar oud is. Lara verblijft op dat moment, na een tweede onrustwekkende verdwijning, in de gesloten gemeenschapsvoorziening en de consulente vraagt ons om Lara en de ouders verder thuis te begeleiden. Zowel de ouders als Lara zijn erg gemotiveerd om het samen thuis opnieuw te proberen. In de thuisbegeleiding worden we echter al snel geconfronteerd met de gekende relatiodynamiek. De thuisbegeleiding focust enerzijds op gedragsverandering bij de ouders in het leren consequent begrenzen en anderzijds op gedragsverandering bij Lara door haar te leren afspraken te maken en na te komen. De ouders zijn bang van hun kind en voelen zich voor een onmogelijke opdracht geplaatst en Lara weigert al snel enig contact met de thuisbegeleider. Het inzetten van enkele 'maatregelen' zoals een staptocht met de thuisbegeleider, een korte residentiële opname en verschillende bijeenkomsten op het bureau van de consulente en de jeugdrechtser brengt geen verandering. Lara's gedrag wordt steeds meer onrustwekkend. Ze blijft nachten weg en komt dan zwaar onder invloed van middelen weer thuis opdagen. De draagkracht van de ouders raakt op en we voelen ons genoodzaakt om de thuisbegeleiding te onderbreken. Pogingen van zowel de thuisbegeleiding als de ouders om het gedrag van Lara te veranderen, zet de gekende escalatiecirkel op gang waardoor thuisbegeleiding, verwij-

zet en ouders het niet eens kunnen worden over wat het beste is: 'Lara thuis verder begeleiden' of 'Lara onder dwang uit huis plaatsen als consequentie op onaanvaardbaar gedrag'. De ouders kunnen zich niet vinden in ons advies om Lara opnieuw in de gesloten gemeenschapsvoorziening te laten opnemen ter bescherming van zichzelf en haar familie. De thuisbegeleiding wordt beëindigd. Op vraag van de ouders beslist de jeugdrechtser om Lara thuis te laten wonen zonder verdere begeleiding.

Ongeveer een jaar later contacteert Lara, inmiddels zestien jaar, ons op eigen initiatief. Ze verblijft omwille van een hoog suiciderisico en door een maaregel van de jeugdrechtser in een gesloten psychiatrische voorziening voor volwassenen. Men probeerde daar eerst met Lara te werken binnen de open afdeling, maar omdat zij cannabis bleef gebruiken en weigerde om deel te nemen aan behandelssessies, wordt ze verder behandeld met een toekensysteem op de gesloten afdeling. Hier komt het tot frequente escalaties tussen Lara en het personeel waarbij isolatie en sedatie worden ingezet om vat te krijgen op haar gedrag. In het team ontstaat discussie over de aanpak en, omdat men geen uitweg meer ziet, wordt Lara opnieuw opgenomen op de open afdeling die zij na enkele dagen onvlucht. In het eindverslag is het volgende te lezen: 'Omwille van de complexiteit van de problematiek, het gebrek aan alternatieven binnen onze voorziening en de impasse waarin het team is terechtgekomen, adviseren wij ontslag en verwijzen wij Lara door naar een voorziening waar zij verder begeleid kan worden binnen een traject Kamertaining en Begeleid Zelfstandig Wonen.'

Dit illustreert hoe het hele cliënt-hulpverleningssysteem vastzit in een relationele dynamiek van controle uitoefenen enerzijds en aan controle ontsnappen anderzijds. De onderlinge relaties, zowel tussen de ouders en Lara als tussen de hulpverleners en Lara en zelfs tussen hulpverleners onderling worden gekenmerkt door een escalerende strijd om de controle met de hierbij horende interactiepatronen zoals opsluiten en vluchten, zoeken en verstoppen, achtervolgen en terugtrekken.

Hoewel Lara dus zelf vragende partij was voor dit nieuwe traject binnen onze voorziening, ontrucht ze de psychiatrische voorziening net voor het intakegesprek plaatsvindt; ze komt niet opdagen op het gesprek. Ouders,

¹ Onze voorzening is een ambulante en residentieel begeleidingscentrum waar verschillende vormen van hulpverlening in een multifunctionele werking worden aangewend. Enkel op verwijzing van jeugdrechtbank of comité voor bijzondere jeugdzorg komen kinderen en jongeren (3-18 jaar) en hun gezinnen bij ons terecht.

teamleden en de consulent, hopend op medewerking van Lara voor dit nieuwe traject, reageren in eerste instantie onbegrijpend en machteloos: 'Dit was toch een traject dat Lara zelf wilde?'

Een conceptuele valkuil

Pogingen, zowel door hulpverleners als door ouders, om Lara's gedrag te veranderen schommelen tussen extremen. De betekenis 'Lara is ziek en moet geholpen worden' en de daarbij horende emoties van angst, schuld en waardeloosheid, doen ouders en hulpverleners bewegen naar de *zachte benadering*. Men tracht het gedrag van Lara te begrijpen en te verklaren, wat leidt tot eideloze pogingen om via gesprek Lara te overtuigen mee te werken aan het veranderen van haar gedrag via behandelingen of opnames. Het mislukken van de behandelingen wordt toegeschreven aan Lara's gebrek aan medewerking, wat de betekenis krijgt van 'Lara is oppositio- neel en haar gedrag moet onder controle gebracht worden' met de daarbij horende emoties van kwaadheid, frustratie, verwijt en omnipotentie. Dit doet ouders en hulpverleners bewegen naar de *harde benadering*. Het ach- teiliggende idee is dan dat men moet proberen het wangedrag van het kind te breken door middel van straffen en belonen. Het kind heeft discipline nodig en moet de negatieve gevolgen voelen van wangedrag.

Deze twee conceptualisaties van wangedrag met hun bijbehorende bena- deringen en het eeuwig geslingerd worden tussen *of het ene of het andere*, vormen een soort 'reactievalkuil' voor ouders en hulpverleners die het ge- drag van de jongere proberen te veranderen. Ouders en ook hulpverlenings- teams raken vaak gesplitst in twee kampen: de 'harde versus de zachte lijn', hergeen hun reacties complexer, onstandvastiger en minder voorspelbaar maakt voor de jongere (Boulogne & Duinjer, 2008; Omer, 2007).

Nieuwe autoriteit en geweldloos verzet als een creatieve uitweg uit de impasse

Toen Lara ons vanuit de gesloten psychiatrische afdeling de vraag stelde om haar te begeleiden binnen onze voorziening, zagen we dit als een her-

kansing voor ons als hulpverleners. In de thuisbegeleiding hadden onze pogingen om het gezin te helpen alleen maar meer van hetzelfde gegeven. Hoe kunnen we nu een verschil maken? Hoe kunnen we ontsnappen aan de bestaande impasse en samen met de ouders een plek voor Lara creëren waar ze kan blijven? Hoe kunnen we, geconfronteerd met onaanvaard- baar gedrag van Lara, uit de dynamiek van ofwel symmetrische ofwel complementaire escalaties blijven? En hoe kunnen we daar de ouders in mee krijgen? We vonden inspiratie in het gedachtegoed van de nieuwe autoriteit en het geweldloos verzet (Omer, 2007, 2011) en besloten tot een andere aanpak.²

Dit gedachtegoed en de bijhorende interventies zijn er niet op gericht om gedragsverandering bij de jongere af te dwingen, maar zijn gericht op het *betwollen* van dat gedrag via het versterken van de mogelijkheden van ouders en hulpverleners in het uitvoeren van gezag: *de nieuwe autoriteit*. Hierbij worden gezagsfiguren geholpen om te focussen op zelfcontrole en niet langer deel te nemen aan de gekende destructieve escalatiecirkels, maar zich actief en consequent te verzetten tegen onaanvaardbaar gedrag, zonder geweld te gebruiken en met behoud van de relatie. Behalve het gebruik van bepaalde interventies gaat het dus vooral ook om het aan- nemen van een *andere houding* tegenover de jongere. Hierdoor ontstaat er ruimte voor een andere relatiedynamiek tussen gezagsdragers en jon- gere en krijgt de jongere niet alleen andere, maar ook meer opties om te reageren. Vanuit het gedachtegoed van geweldloos verzet hebben we niet te maken met een onhandelbaar of gestoord kind, noch met overbe- schermdende of mishandelende ouders, maar met ouders en kinderen die 'slechte escalatiegevoonten' ontwikkeld hebben. Geweldloos verzet roont een weg aan ouders en hulpverleners om uit de 'reactievalkuil' te blijven wanneer zij proberen een antwoord te geven op het onaanvaardbare ge- drag van de jongere. Wij nemen ons voor de houding van geweldloos verzet die we met Lara op de afdeling willen ontwikkelen nauw samen te laten lopen met een aanbod aan de ouders om hen te begeleiden in eenzelfde aanpak.

² Met dank aan Frans Duinjer die ons supervisie bood over dit hulpverleningstraject van Lara en haar ouders binnen onze voorziening.

Op macht en controle georiënteerd versus een op samenwerking gericht relationeel model

In onze tweede poging om het gezin te helpen willen we een ander soort relatie installeren met Lara dan degene die ze zo goed kende met ons en met andere hulpverleners. Ze was het gewend geraakt om voortdurend *gewezen* te worden op haar wangedrag en om dan allerlei goede raad en preken aan te horen. Dit had ertoe geleid dat ze zich meer en meer had ingegraven in een negatieve en afwijzende stellingname.

Geweldloos verzet heeft onder andere tot doel de 'wij-zij'-tegenstelling tussen kinderen en ouders/hulpverleners zo klein mogelijk te maken om zo steeds meer positieve tendensen, die in het kind 'slappend aanwezig' zijn, wakker te schudden en te versterken (Omer, 2007). Voor ons was de uitdaging hier: hoe kunnen wij en de ouders minder handelen vanuit de positie 'uiteindelijk hebben wij het voor het zeggen', zonder daarbij toe te geven aan Lara's agressieve en eisende gedrag?

In een op macht en controle georiënteerd relationeel model hebben Lara en de ouders/begeleiders slechts twee opties, namelijk dat of de ouders/begeleiders winnen of dat Lara wint: 'Ofwel ben ik ofwel is de ander de baas; als ik niet rebelleer dan kan ik alleen maar volgen; als we het samen met elkaar niet kunnen vinden dan kunnen we enkel breken en je houdt van me of je houdt niet van me.' Door consequent als ouders/begeleiders een op samenwerking gericht relationeel aanbod (Madsen, 2011) te blijven bieden, kan er ruimte komen voor ouders/begeleiders en Lara om *samen* oplossingen te vinden voor de bestaande problemen.

'Samenwerkingstaal' spreken

Vanaf de start geven we aandacht aan de taal die we gebruiken wanneer we Lara een boodschap willen geven. Zo vermijden we 'op controle gerichte taal'. We nemen daarbij een relationele positionering in die staat voor een afwachterende, stille houding waarbij 'de bal in Lara's kamp komt te liggen'. Daarmee raakt het patroon van achtervolgen en terugtrekken doorbroken. Toen ze niet op kwam dagen op het intakegesprek georganiseerd op de

gesloten psychiatrische afdeling bijvoorbeeld, gaven we haar telefonisch de volgende boodschap:

Als je nog geïnteresseerd bent om met ons samen te werken, zijn we bereid om met jou te praten over een plan. Wij zullen niets ondernemen ondertussen. We wachten tot jij contact met ons opneemt om een bijeenkomst te organiseren.

We vragen vervolgens iedere betrokkene om geen druk op haar uit te oefenen en haar zelf deze keuze te laten maken. Na een week op de vlucht te zijn geweest, keert ze vrijwillig terug naar de psychiatrische afdeling en neemt ze contact met ons op om een afspraak te regelen.

Wanneer we haar vervolgens vragen wat haar toekomstplannen zijn, vertelt ze dat ze nooit meer in een gesloten voorziening terecht wil komen en dat het zowel voor haar zelf als voor haar ouders het beste zou zijn dat ze zelfstandig zou wonen.

We leggen aan de ouders uit dat de ideeën en interventies vanuit geweldloos verzet het voor ons mogelijk moeten maken om, naast het aangeven van grenzen, ruimte te blijven creëren voor een positieve verbinding met Lara, waarbinnen zij steeds opnieuw de keuze kan maken om met ons verder samen te werken of niet. Wij kunnen Lara immers niet dwingen om met ons samen te werken of bij ons te blijven wanneer zij dat niet wil. Niet alleen voor ons maar ook voor de ouders is het belangrijk dat er met Lara een haalbaar en ook vol te houden hulpverleningstraject uitgewerkt wordt. Dit zal moeten voorkomen dat Lara opnieuw opgesloten wordt en *gedwongen* wordt tot het maken van bepaalde keuzes en het veranderen van haar gedrag. De ouders willen ondersteund worden om zorg te kunnen blijven dragen voor hun dochter, binnen de mogelijkheden van hun persoonlijke grenzen, zodat Lara niet verder zal afglijden in marginaliteit.

We verwoorden ons engagement om met haar en de ouders samen te werken op de volgende manier: 'Het is niet onze bedoeling om je te behandelen of je te veranderen. We beseffen dat we je niet kunnen dwingen. We willen je helpen om niet meer in een gesloten voorziening terecht te komen. We willen je ondersteunen om zelfstandig te wonen en hierbinnen je eigen keuzes te leren maken. We willen jou en je ouders ondersteunen in het hebben van een goede verstandhouding.'

Actief focussen op een beperkt aantal probleemgedragingen

In het ondersteunen van ouders en hulpverleners om hun machteloosheid te overwinnen, helpen de principes en de acties van het geweldloos verzet om actief te focussen op een beperkt aantal probleemgedragingen bij de jongere en dus op beperkte doelen. Dit beschermt ouders en hulpverleners tegen uitputting en burn-out. Om het in de 'strijdtaal' van het geweldloos verzet uit te drukken, verzwakt het ouders en hulpverleners wanneer zij op te veel slagvelden' tegelijkertijd moeten 'vechten' of wanneer er te veel grenzen tegelijkertijd moeten worden bewaakt en verdedigd.

We inventariseren samen met de ouders het probleemgedrag van Lara en bepalen welk probleemgedrag welke prioriteit zal krijgen in de aanpak. We identificeren samen met de ouders de probleemgedragingen waarop we actief zullen focussen en merken dit als *onaanvaardbaar gedrag*: het druggebruik thuis, het niet naleven van het huisreglement op de afdeling en het eisen van steeds meer geld, wat aanleiding geeft tot conflicten met geweld. Deze problemen krijgen de hoogste prioriteit. We besluiten andere problemen *tijdelijk los te laten*, waaronder Lara's probleem om naar school te gaan. Deze krijgen de laagste prioriteit. Ten slotte merken we een aantal grensoverschrijdende gedragingen als *onderhandelbaar*.

Flexibel reageren op gedrag

Deze prioritering van probleemgedrag vormt de basis voor wat Greene (2010) de methodiek van *the three plans* noemt of wat binnen het geweldloos verzet *the flexible reaction table* wordt genoemd (Amiel, 2012). In essentie gaat het om drie manieren van omgaan met probleemgedrag. Omdat we in de begeleiding van Lara afwijken van de gebruikelijke werking op de afdeling, vormt dit flexibel handelingsplan de leidraad voor de begeleiding om een gedifferentieerd antwoord te geven op grensoverschrijdend gedrag van Lara, zonder hierbij in de gekende escalaties terecht te komen en het contact met Lara te verliezen. Op probleemgedragingen die gemerkt zijn als 'laagste prioriteit in aanpak' reageert de begeleiding met stille aanwezigheid, een hoofdknik, een blik, monitoring of met slechts een

paar woorden. Over sommige probleemsituaties gemerkt als 'onderhandelbaar' heeft de begeleiding een doelgericht gesprek met haar om samen een oplossing te vinden. Ten slotte wordt het gedrag met hoogste prioriteit, geïdentificeerd als onaanvaardbaar, consequent beantwoord met een geweldloos verzetssactie zoals verhoogd toezicht, openbaarheid, unilaterale maatregelen en demonstraties van verzet.

Ruimte creëren voor onderhandeling

Uit voorgaande hulpverleningstrajecten is gebleken dat Lara zich niet hield aan de gangbare gestructureerde tijds- en verblijfsregeling binnen een voorziening. Dit leidde telkens tot ontvluchtingen waarbij ze gesind werd bij de politie die haar moest zoeken en voorleiden voor de jeugdrecht. Het zette het gekende 'hide and seek' (*diefje met verlos*) spel op gang. Bovendien weigerde Lara deel te nemen aan behandel- en trainingsprogramma's. Vanuit de wetenschap dat we Lara niet kunnen dwingen om zich aan deze structuren aan te passen en dit de hulpverlening snel in de gekende impasse zou brengen, besluiten we samen met Lara en de ouders te zoeken naar wat haalbaar is, zowel voor haar als voor de afdeling.

In een gesprek met Lara leggen we haar uit welke grenzen en praktijken op de afdeling voor ons onderhandelbaar zijn en welke niet. De invulling van haar trainingsprogramma en de tijd die binnen en buiten de afdeling doorgebracht moet worden, zijn onderhandelbaar. Het huisreglement is niet onderhandelbaar. We komen met haar tot een overeenkomst over een beperkt trainingsschema en een flexibele verblijfsregeling. Hierbij verwachten we niet dat Lara elke nacht op de afdeling doorbrengt. Ze kan zelf kiezen om enkele nachten per week thuis of bij haar vriend door te brengen, op voorwaarde dat ze niet langer dan twee opeenvolgende nachten buiten de afdeling doorbrengt, met ons in contact blijft en het huisreglement over het verlaten en binnenkomen op de afdeling respecteert.

Lara slaagt er grotendeels in deze overeenkomst na te leven, maar er zijn periodes wanneer ze de grenzen overschrijdt. Wanneer Lara niet volgens de afgesproken regeling binnen komt, belt de begeleiding haar op en spreken

ze de verwachting uit dat ze naar de afdeling komt. Lara reageert vaak met provocatie en verbale agressie, weigert om terug te komen of belooft om terug te komen zonder dit te doen. Het helpt de begeleiding om de escalerend te reageren door gebruik te maken van de uitgestelde reactie: de begeleiding herhaalt één maal de vraag om binnen te komen, maakt haar gedrag als onaanvaardbaar en kondigt aan hier later op terug te zullen komen. Het principe van 'smeed het ijzer als het koud is' (Omer, 2007).

Zowel ouders als verwijzer worden op de hoogte gehouden over hoe Lara de verblijfsregeling naleeft en de ouders laten haar weten op de hoogte te zijn en het niet eens te zijn met haar gedrag. Lara 'herpakt' zich vaak, verontschuldigt zich spontaan bij de begeleiding en kan een gesprek hierover aangaan. Zo houdt Lara het naleven van de gemaakte afspraken dan weer een tijdje vol. Zo houdt ook de begeleiding het vol om consequent te blijven bezorgen.

Unilaterale maatregelen

Het concept van geweldloos verzet en nieuwe autoriteit gaat ervan uit dat aanwezigheid en waakzame zorg van ouders (*parental presence and vigilant care*) de belangrijkste middelen zijn om negatief gedrag bij kinderen te voorkomen en hen te beschermen tegen gevaar. Eenzijdig of unilateraal ingrijpen wordt hierbij gezien als de hoogste versnelling van ouderlijke 'waakzame zorg', waarbij ouders acties uitvoeren en maatregelen nemen zonder dat hiervoor de medewerking van de jongere vereist is. Voorbeelden hiervan zijn: het systematisch doorzoeken van de kamer van de jongere op drugs, naar de plaats gaan waar de jongere zich ophoudt wanneer deze weigert om naar huis terug te keren, deze acties aankondigen via het voorlezen van een brief, gedurende een tijd stil blijven zitten in de kamer van de jongere als demonstratie van verzet tegen bepaald gedrag (de sit-in). Als begeleiding willen we dezelfde principes toepassen.

Lara heeft het moeilijk om de afspraken uit de overeenkomst te respecteren. Ze zet zowel de begeleiding als haar ouders onder druk om voor- schotten op haar budget te geven en wordt zowel thuis als op de afdeling

enkele malen betrapt op het roken van cannabis. Op begrenzing door de begeleiding en haar ouders reageert Lara steeds met verbale en fysieke agressie. Ze blijft dan ostentatief de afspraken en basisregels schenden.

De begeleiding tracht het als 'onaanvaardbaar' gemerkt gedrag consequent te beantwoorden met een unilaterale geweldloos verzet maatregel. De begeleiding gaat bijvoorbeeld systematisch elke dag naar haar kamer (verhoogd toezicht en aanwezigheid), ook als Lara dit zowel verbaal als fysiek probeert te verhinderen. Naar aanleiding van druggebruik op de kamer doet de begeleiding haar kamer systematischer en vaker (verhoogd toezicht). We dwingen Lara niet tot gesprek, maar schrijven wel een brief aan haar, aan haar ouders en aan de jeugdrechter (openbaarheid) met een duidelijke boodschap over het onaanvaardbare gedrag, de vraag naar een voorstel of oplossing en onze wil en vastberadenheid om hier samen uit te komen. Verder houden we ons aan de stilte rond deze topics, weehouden we ons ervan te snel in actie te komen en leren we zo ook de tijd zijn werk te laten doen. Naar aanleiding van herhaald druggebruik op de kamer schorsen we eenmaal, in samenspraak met de ouders en de jeugdrechter, haar verblijf voor veertien dagen (demonstratie van verzet en openbaarheid). De begeleiding voert ook een *silent message sending* uit (Goddard, van Gink, van der Stegen, van Driel, & Cohen, 2009). In deze variant van de sit-in zijn twee begeleiders haar kamer binnengegaan om een korte boodschap van verzet uit te spreken, namelijk dat het team haar druggebruik in huis niet kan accepteren. Vervolgens hebben ze een kwartier in stilte gewacht op een voorstel van Lara. Nadat de begeleiding werd blootgesteld aan een indrukwekkend repertoire van acties van Lara om hen uit haar kamer te krijgen, heeft de begeleiding zonder oplossing of voorstel de kamer verlaten.

Nu we Lara niet meer dwingen tot spreken over de incidenten herstelt ze toch na een aantal dagen het contact met de begeleiding nadat ze emotioneel tot rust gekomen is. Ze komt zich dan oprecht excuseren voor haar gedrag en zo geraken we opnieuw *on speaking terms*. We kunnen dan meestal tot een nieuwe werkbare overeenkomst komen, die we steeds formeel vastleggen op papier en aan alle betrokkenen (ouders/ verwijzer) bezorgen.

Samenwerking tussen residentiële afdeling en ouders

Wanneer een jongere zorgwekkend en onverantwoordelijk gedrag stelt zoals niet op tijd binnenkomen op de afdeling, drugs gebruiken, agressief gedrag enzovoort, creëert dit spanning bij alle betrokkenen. Zowel het ouderpaar, het hulpverleningssysteem, de verwijzer als de onderlinge relaties komen onder druk te staan. Vanuit het zoeken naar houvat en controle ontslaat er een sterk appél aan het adres van de hulpverlening om snel tot actie over te gaan. Het risico is groot om met ouders en jongere in een ongunstig relatiepatroon terecht te komen waarbij de hulpverlening verantwoordelijkheid neemt voor de situatie terwijl de ouders het in hun machteloosheid aan de hulpverlening overlaten. Dit is riskant, want wanneer door de acties van de professionals het onaanvaardbare of onrustwekkende gedrag bij de jongere afneemt, kunnen gevoelens van falen en machteloosheid bij ouders toenemen die hen verder in hun ouderlijke rol verzwakken. Anderzijds kan een gevoel van loyaliteit van de jongere aan de ouders de jongere 'dwingen' om de acties van de hulpverlening te ondermijnen waardoor deze vaak niet werken.

Weerstrand bieden aan de verleiding om 'betere ouders' te willen zijn voor Lara, heeft ons geholpen om uit deze ongunstige relatiedynamiek te blijven. Concreet betekent dit het systematisch betrekken van ouders in het omgaan met onaanvaardbaar of zorgwekkend gedrag van Lara op de afdeling en hen uitnodigen in het bedenken van maatregelen: 'Wij hebben uw hulp nodig, wilt u mee nadenken welke sancties we kunnen en zouden moeten opleggen?' De ouders blijken bereid om samen te werken met ons rond het druggebruik op de afdeling en het steeds meer geld eisen. Zij maken duidelijk aan Lara dat zij achter de maatregelen van de afdeling staan en moedigen haar ook aan om samen met ons een oplossing te vinden voor dit probleem. Zij zijn ook bereid geweest om Lara thuis op te vangen wanneer haar verblijf op de afdeling naar aanleiding van druggebruik voor een korte periode opgeschort wordt. De begeleiding is ook duidelijk naar Lara over de standpunten van de ouders over haar druggebruik thuis en het afdwingen van steeds meer geld. Lara weet dat de begeleiding 'aan de kant van de ouders staat' bij deze twee probleemterreinen.

De dynamiek van geven en nemen veranderen met relationele gebaren

In het belang van een goede samenwerkingsrelatie zowel met Lara als met de ouders, willen we in de relationele driehoek Lara-hulpverlening-ouders, ook de relatie van Lara met haar ouders actief ondersteunen. We maken gebruik van het principe van de relationele gebaren uit het geweldloos verzet: ouders tonen via een klein gebaar hun liefde of respect voor het kind. Relationele gebaren vinden hun kracht in het feit dat ze niet als beloning voor goed gedrag, maar onvoorwaardelijk gegeven worden. Wederzijdse agressie neemt hierdoor af, de relatie verbetert, er komt meer ruimte voor positieve stemmen in het kind en de dialoog tussen ouder en kind komt weer op gang.

De relationele dynamiek van geven en nemen tussen de ouders en Lara is over de jaren heen uit evenwicht geraakt. De ouders bevinden zich steeds in de gevende positie en Lara steeds in de onvrangende en eisende positie. Lara vraagt steeds meer geld en de ouders voelen zich gedwongen om te geven. Ouders geven steeds onder bepaalde voorwaarden die door Lara nooit worden nageleefd, wat aanleiding geeft tot een nieuw escalerend conflict.

We spreken zowel met de ouders als met Lara over deze uit evenwicht geraakte dynamiek en hoe niet alleen de ouders, maar ook Lara zich hieraan kunnen onttrekken. Lara is ervan overtuigd geraakt dat ze gefaald heeft als dochter en dat ze nooit in staat zal zijn om te compenseren wat haar ouders voor haar hebben gedaan. Ze voelt zich als dochter schuldig en waardeloos. De begeleiding moedigt haar aan om spontaan iets te geven of te doen voor haar ouders, als uitdrukking van haar dankbaarheid en genegeheid. Lara doet dit door haar ouders te laten weten dat ze goede ouders voor haar zijn of door na een gezamenlijke maaltijd te zeggen dat het lekker was. Door relationele gebaren leren de ouders niet alleen minder, maar vooral ook anders te geven. Zonder specifieke aanleiding geven de ouders haar een kleinigheidje zoals een flesje van haar favoriete badschuim, komt haar lievelingsstaart op tafel of laten ze voor haar een lief briefje achter. Deze 'nieuwe' manier van geven, namelijk spontaan, los van voorwaarden, verrast Lara die vaak reageert met 'Waarom heb ik dat

verdiend?'. 'Zomaar, omdat we van je houden', antwoorden de ouders dan. Het verandert hoe zij zichzelf binnen de relatie beleven: het geeft de ouders de ervaring van 'goede ouders' te zijn en Lara de ervaring ook een 'goede dochter' te zijn.

Van beschermende versus veeleisende ouder naar ondersteunende ouder

Lara kan schreuwen om hulp als een klein kind dat onmiddellijke bevrediging wil. Ze vraagt haar ouders om naar de afdeling te komen met eten of met pijnstillers of belt hen midden in de nacht op om haar te komen halen in *the middle of nowhere*. Maar vaak wanneer de ouders haar te hulp snellen, verwerpt ze deze hulp op een agressieve manier en noemt het bemoeienis. De reactie van de ouders schommelt tussen onmiddellijk hulp en bescherming bieden enerzijds of vinden dat ze het zelf maar moet doen anderzijds. De ouders hebben ondertussen hun leven noodgedwongen aangepast aan de problematiek en de noden van Lara en dit heeft geleid tot het verleggen van hun persoonlijke grenzen zowel op vlak van tijd, ruimte en waarden.

Gradueel herstel van de persoonlijke grenzen van ouders door middel van het 'weigeren van diensten' (Omer, 2007) vormt een essentieel onderdeel van de acties binnen het geweldloos verzet. Deze weigering is niet bedoeld als reactie op een bepaald gedrag van het kind, maar een gevolg van het inzicht van de ouders dat de diensten onder dwang worden verleend. De weigering wordt evenmin teruggedraaid na 'goed gedrag' van het kind. Ouders kunnen bepaalde diensten opnieuw verlenen wanneer zij zich niet meer gedwongen voelen deze te verlenen. Het weigeren van diensten is er tenslotte niet op gericht om het kind te veranderen, maar om iets in de ouders zelf te veranderen, namelijk in hun manier van aanwezigheid en in hun gevoel van eigenwaarde.

We kaderen Lara's regressieve gedrag en haar druggebruik als symptomen van haar moeilijkheid in groter, volwassen en zelfstandig worden (Boulogne & Duinier, 2008). Het afsnauwen van de ouders wanneer deze met oplossingen en hulp komen, vertalen we in haar roep om het zelf te willen kunnen. We begrijpen haar ambivalente gedrag als 'help me om het zelf te kunnen'.

De acties van het geweldloos verzet helpen ouders om niet langer geslingerd te worden tussen beschermend of veeleisend reageren. Het uitstellen van hun reactie en het weigeren van diensten helpt de ouders om Lara even te laten worstelen alvorens in te gaan op haar vragen en eisen. Zo begint vader te weigeren om haar's nachts ergens te komen ophalen wanneer hij de volgende dag een zware werkdag heeft. Ook de financiën worden beperkt. De ouders vinden een weg om haar te helpen dingen zelf te doen op haar eigen manier, door haar te ondersteunen in plaats van het van haar over te nemen.

Van behandeling naar volgehouden coping

Lara dwingen om zich te laten behandelen of het overtuigen van de hulpverleners om Lara te 'behandelen', is voor moeder een manier om met de bijna ondraaglijke bezorgdheid over de problemen van Lara om te gaan. Maar Lara's weigering om mee te werken heeft de hulpverlening steeds opnieuw in een impasse gebracht en heeft de afstand tussen de ouders telkens vergroot omdat vader er niet voor te vinden is om Lara hiertoe te dwingen. Zoeken naar verandering heeft zo steeds meer van dezelfde relationele verwikkelingen gegeven. De principes en acties van het geweldloos verzet helpen vooral moeder om de focus te verschuiven van het behandelen van Lara naar het omgaan met de effecten van Lara's 'snoornis' op haar eigen gedrag en op de onderlinge relaties. Moeder leert om minder te focussen op een onmiddellijke gedragsverandering bij Lara, hergeen het verschil in aanpak met vader verkleint. De regie nemen en houden over eigen emotionaleiteit en gedrag, brengt hun onderlinge relatie en de relatie met hun dochter in een andere relationele dynamiek die beter vol te houden is en meer ruimte biedt voor een mogelijk gradueel veranderingsproces in de problematiek van Lara.

Niet zoals de begeleiders oefenen de ouders om uit escalaties te blijven door hun reactie uit te stellen, emoties te laten zakken en vervolgens tijd te nemen om samen doordachte en haalbare (unilaterale) maatregelen te bedenken en uit te voeren. Op deze manier slagen ze erin om weerstand te bieden aan Lara's eisen naar steeds meer geld en aan haar cannabissigebbruik in huis. Uingesteld reageren creëert ook ruimte voor Lara om zelf dingen te doen. Terwijl de ouders aangeven tijd nodig te hebben om haar vragen in overweging te nemen, vindt Lara vaak zelf een oplossing.

Van vechten naar rouwen

Stoppen met vechten tegen wat onveranderbaar is geeft rust, maar kan ook gevoelens van wanhoop doen toenemen. Onder ogen zien wat je niet kan veranderen kan pijnlijk zijn. We zien dit ook gebeuren bij Lara en haar ouders. Na lange tijd gevocht te hebben tegen alles wat ze niet wil, komt er geleidelijk aan tijd en energie vrij om te kijken waar ze nu staat en waar ze naartoe wil met haar leven. Dit is zowel voor Lara als voor de ouders erg confronterend. Lara wil opnieuw naar school gaan, onderneemt hiertoe verschillende pogingen, maar komt hierbij veel persoonlijke hindernissen tegen. Na een familiefest met nichten en neven van haar eigen leeftijd, barst Lara thuis bij moeder in huilen uit en geeft ze uiting aan haar gevoel van hooploosheid over haar leven en haar toekomst. Moeder belt ons dan bezorgd en aangedaan op over Lara's grote verdriet en wanhoop. Spreken over het maken van de overgang van 'vechten' naar 'rouwen' helpt zowel Lara als moeder om binnen de nieuw verworven relatiedynamiek te blijven, waarbij zowel moeder als Lara in staat zijn om deze hopeloosheid onder ogen te zien zonder van mekaar weg te lopen. Lara heeft het minder en minder nodig om tijdens zulke momenten haar ouders te gaan verwijten of suicidale uitspraken te doen en moeder kan het steeds beter laten om adviezen te geven. Opvallend is dat Lara kalmeert en dat moeder steeds beter in staat blijkt om haar eigen zorgen en angsten te containen in gesprekken met familie en hulpverlening.

Besluit

Op het einde van de rit maak je als hulpverlener de balans op. Hebben de principes en de interventies uit het geweldloos verzet hier geholpen? Lara blijft immers nog wel verslaafd aan cannabis, hegeen functioneren in een school- of werkstructuur bemoeilijkt. Haar nood aan cannabis en haar voortdurend geldgebrek blijft haar ook afhankelijk maken van onbetrouwbare figuren in onveilige milieus waardoor de ouders haar uit netelige situaties moeten blijven bevrijden. Ze komt verder niet altijd goed haar afspraken na met de dienst van wie zij een vervangingsinkomen krijgt zodat ook dit met tijden op de helling komt te staan en verdere marginalisering om de hoek blijft loeren.

De interventies uit het geweldloos verzet hebben misschien weinig onmiddellijke verandering gebracht in de individuele problematiek van Lara, maar wel in de ondermijnende escalatiecirkels en machtsstrijd die ouders, jongere en ook hulpverleners uitputten en doen vastlopen. De harde en de zachte lijn zijn verenigd en er is ruimte ontstaan voor positieve ontwikkelingen.

Een heldere definitie van beperkte doelstellingen, een flexibele maar daadkrachtige opstelling volgens de principes van het geweldloos verzet, een systemische benadering, een goede samenwerking met de ouders en vooral volhouden heeft ons als hulpverleners geholpen om de residentiele begeleiding niet te laten vastlopen in de gekende impasse en zodoende de laatste jeugdhulpverlener te kunnen zijn van het gezin.

Epiloog

Wanneer Lara meerderjarig wordt, organiseren de ouders een feest met nauw betrokken familieleden en vrienden. Ze leggen samen voor één speciaal cadeau en schrijven Lara een brief die ze eventueel zullen voorlezen of afgeven. De boodschap gaat niet over de bestaande situatie, maar over het maken van de overgang van kind naar volwassenheid. Ouders, familieleden en vrienden zijn voorbereid op de mogelijkheid dat Lara niet zal komen opdagen en nemen zich voor om de 'verjaardagceremonie' dan toch zonder haar te laten plaatsvinden, als een ritueel dat overgang en verandering inleidt en ondersteunt. Dit voornemen zegt iets over de manier waarop de ouders samen met hun steunfiguren het gedachtegoed van de nieuwe autoriteit creatief leren gebruiken en over hoe ouders vastberaden kiezen om hoe dan ook aanwezig te blijven in het leven van hun kind, hoe moeilijk dat ook is. De ouders hebben geleerd hun kracht te gebruiken zonder Lara tot verandering of medewerking te dwingen. Zij blijken in staat om gefocust te blijven op zelfcontrole, op het juist gebruiken van stilte, gesprek en tijd en op het beschermen van de eigen hulpbronnen.

Wanneer het toezicht van de jeugdrechter op achttienjarige leeftijd wegvalt, wil Lara niet dat de BZW-(Begeleid Zelfstandig Wonen)begeleiding stopt en wordt deze nog drie maanden op haar verzoek binnen een vrijwillig-

lig kader verdergezet. Ze heeft haar appartementje gezellig en persoonlijk ingericht, probeert met wisselend succes een vorm van deeltijds onderwijs en onderhoud regelmatig contact met haar ouders. Tegen de verwachting van de ouders in blijft ze in staat om alleen te wonen, weliswaar met blijvend wisselende stemmingen, maar ze is nog steeds niet opnieuw in een psychiatrische voorziening opgenomen. Het is sinds lang haar eerste plek buitenshuis waar ze met de steun van haar ouders wil en kan blijven.

En tot slot... Lara is komen opdagen op haar verjaardagsfeest.

Referenties

- Amiel, I. (december 2012). *Basic course of study in NVR & NA-intervention program prescribed by the New Authority Center*. Brussel.
- Boulogne, H., & Duintjer, F. (2008). *Vertaling*. In A. Savenije, M. J. van Lawyck, & E. T. M. Reijmers (Red.), *Handboek Systemtherapie* (pp. 683-693). Utrecht: de Tijdsruimte.
- Duintjer, F., & De Cock, M. (maart 2012). *Nonviolent resistance: A powerful tool in systemic therapies*. Parallelsessie gegeven tijdens de Second International Conference Nonviolent resistance, Antwerpen.
- Goddard, N., van Gink, K., van der Stegen, B., van Dieel, J., & Cohen, A. P. (2009). Smeed het ijzer als het koud is. Non-Violent Resistance op een acuut psychiatrische afdeling voor adolescenten. *Maandblad Geestelijke Volksgezondheid*, 64, 531-539.
- Greene, R. (2010). *The explosive child: A new approach for understanding and parenting easily frustrated, chronically inflexible children*. New York: Harper.
- Madsen, W. (2011). *Samenwerkingsgerichte hulpverlening met multi-gestresste gezinnen*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Omer, H. (2007). *Geweldloos verzet in gezinnen. Een nieuwe benadering van geweldadig gedrag van kinderen en adolescenten*. Houten: Bohn Staf-leu van Loghum.
- Omer, H. (2011). *Nieuwe autoriteit. Samen werken aan een krachtige opvoedingsstijl thuis, op school en in de samenleving*. Amsterdam: Hogre Molemann.

Waa kzame zorg welkom in de residentieële context

Annelies Huybrechts

Wanneer hulpverleners geconfronteerd worden met probleergedrag van kinderen en jongeren in de leefgroep zijn gevoelens van machteloosheid en hulpeloosheid vaak niet ver weg. Te veel straffen leidt tot een onleefbaar groepsklimaat en tot een moeilijke samenwerking tussen de hulpverleners en de jongere. Beloningsschema's voor gewenst gedrag worden soms door beiden als artificieel ervaren. Discussies over de beste aanpak slingeren tussen de harde en de zachte opvoedingsstijl.

Haim Omer en zijn team in Israël vertaalden de principes van het geweldloos verzet naar de familiale context en ontwikkelden een nieuwe vorm van gezag die past bij de begeleiders en de kinderen van vandaag. Het werd ontwikkeld voor ouders en wordt nu ook toegepast in een residentieële setting. Het gaat over een waa kzame én zorgzame opvoeding, gekenmerkt door aanwezigheid en zelfcontrole, volharding, transparantie en samenwerking tussen hulpverlener, kind en het netwerk van de jongere.

Deze nieuwe autoriteit biedt houvast bij de opvoeding en investeert in een warm en veilig opvoedingsklimaat. Ook bij